

این فرمایش را بنده عرض می کنم بواسطه نداشتن تجارت سیاسی و بواسطه نتوانیدن تواریخ است در تمام دنیا از اول تاریخ عالم تا امروز در ممالکی که مشروطیت و جمهوریت در آنجا ها تأسیس شده است و قایمی مثل این واقعه امروزی ما خیلی خیلی واقع شده است رومن ها و مردم یونان اشخاصی بودند که در کار مشروطیت و حکومت ملی در اول از مؤسس این اساس بوده اند از اول امر زندگی ایشان باین ترتیب بوده است بعضی از آن ها یعنی بعضی مجالس شان مرکب بوده است از تمام اشخاص اهل آن شهر (آن لوت و تیک) ها جمع میشده اند یعنی آنقدر در مشروطیت تند بوده اند که در مشروطیت یا در جمهوریت که میگفتند و کجیل انتخاب کردن صحیح نیست مانده برای خودمان و کجیل انتخاب کنیم باید خودمان امورات خودمان را انجام بدهیم همین اشخاص که آنقدر در این اساس مضر بوده اند نظر بیک قانون طبیعی نظر بیک قانون مسلم که سلامت مملکت را به پیش بر هر قانونی مقدم است و قتیکه در یک چنین امر مهمی مبتلا میشده اند بکنفر را انتخاب میکردند و اسمش را میگذاشتند دیکتاتور و میگفتند چون اینکار مشکل شده است جمعهای زیاد و اشخاص زیاد و مختلف نمیتوانند کار بکنند بواسطه آراء متباین و اغراض متعدد و ناچار کار را بیک نفر واگذار میکردند میخواستند آن یک نفر مملکت را بیاد بدهد میخواستند باقی بدارد آنها اینطور بوده اند و آن مسئله هم الان هست و اختیارات میدهند بیک هیئت هائی باین اشخاصی که هر طور صلاح دانستند عمل میکنند علاوه بر این در بعضی مواقع اختیار را میدهند بیک اشخاصی که از خود مملکت نیستند مجلس لاهه برای چیست وقتی که یک مخصه بین دو دولت پیدا شد که خود آن دو دولت نتوانستند حل بکنند میبندند بیک هیئت خارجی که او هر چه میخواست بکنند پس این عقیده در دنیا هست عرض کردم شب شب تاریخی است باید سلامت مملکت را به شہرت ترجیح بدهم باید بیک طوری حرف بزنیم که لازمه وطن پرستی و وطن دوستی در آن است نه آنکه بطور دماگوزی و عوام فریبی باشد بنده هرایش خود را میگویم برای اینکه رفع مسئولیت از خودم کرده باشم و از این اطلاق خارج شوم .

رئیس - میترسیم وقت بگذرد و مذاکرات بجائی نرسد خوبست رأی بگیریم .

سلیمان میرزا - بنده توضیحی دارم چیزی به بنده نسبت داده شده است باید رفع کنم .

رئیس - مذاکرات طولانی خواهد شد پیشنهاد ناصر الاسلام دوم تره خوانده میشود (مجدداً پیشنهاد ناصر الاسلام خوانده شد)

رئیس - آقایانیکه این پیشنهاد را قبول و تصویب میکنند و رفه سفید و آقایانیکه تصویب نمیکند ورقه کبود خواهند داد .

در این موقع شروع باخت را بخند رأی شده حاج میرزا رضا خان اوراق رأی را بده ذیل احصاء نمود ورقه سفید (۲۹) ورقه کبود (۱۷)

رئیس - اینهم بلا تکلیف ماند .

وزیر امور خارجه - بنده بلا تکلیف ورد را در یک حکم میدانم بجهت اینکه بلا تکلیفی خیلی بد است و عرض میکنم هر چه زود تر تصمیم

خودشان را در تعیین کابینه همین امشب معین بفرمایند که موقع خیلی باریک و مهم است (در این موقع وزراء از مجلس خارج شدند)

رئیس - پس چند دقیقه در آن اطلاق باشید

حاج سید ابراهیم - اولاً بنده تعجب میکنم از اشخاصی که امتناع میکنند باید تکلیف روز قبل معین شود اینجا هیچ جای تردید نیست یعنی کسیکه در این موقع رأی شان را ندانند که یا حالت آخر باحالت اول مملکت است و تکلیف یک مملکتی را در آخر حالش یا در اول حالش باید معلوم کند و رأی بدهد اینجور آدم نباید اینجا حاضر شود و نانی آقا باینکه رد میکنند یا امتناع می کنند یک پیشنهادی بکنند راه حل این مطلب باین شکل میشود و الا اشکال کردن و در رفع اشکال همراهی نکردن این خودش یک عیب بزرگی است چه معنی دارد ولیکن راه حل را نگویند ردهم بکنند تا مملکت برود این عیب مسئولیت است نه رفع مسئولیت است و هر چه باین مملکت وارد شود یعنی از عدم حضور این رأی تمامش بر گردن آنهاست است که رأیشان معلوم نیست و تعیین تکلیف نمیکند و تکلیف خودشان را نمیدانند باید بعد از بیست روز دیگر حالا راه کار را دانسته باشیم که چه طور باید کرد یعنی عقیده مان باید معلوم شده باشد و راه چاره را بگویند اگر نه شاید خدای نخواست از طریق عدم اظهار رأی میخواستند مملکت بسلمه از بین برود .

رئیس - گمان میکنم باین طریق مذاکرات نتیجه نداشته باشد و بی موضوع حرف خواهند زد گمان میکنم مجلس را ختم کنیم بهتر است

رئیس حرکت کرد و مجلس دو ساعت و چهل دقیقه از شب گذشته ختم شد .

جلسه ۴۴۲

صورت مشروح شب پنجشنبه ۲۹ شهریور حجه الحرام ۱۳۲۹

مجلس پنج ساعت و نیم از شب گذشته در تحت ریاست آقای مؤمن الملک افتتاح گردید صورت مجلس روز دو شب را آقای آقا میرزا رضا خان نائینی قرائت نمودند .

غائبین جلسه گذشته بدون اجازه آقایان زنجانی حاج آقا . دهخدا . متبر السلطان . اعتصام الملک فرزانه . مریش آقا سید محمد باقر ادیب . لواء . الدوله - میرزا یانس .

رئیس - در صورت مجلس ملاحظاتی هست (اظهاری نشد)

صورت مجلس تصویب شد چون دو فقره تقاضای آقایان وزراء بر پرورد بلا تکلیف ماند و وقت خیلی تنگ است بنادش که امشب جلسه تشکیل شود و تکلیف این فقره معین شود این است که جلسه صلی را تشکیل دادیم چون مذاکرات زیاد در این باب شد ، است خواهش دارم از آقایان برای اینکه تکلیف این مطلب هر چه زودتر معلوم شود مذاکرات را مختصر بفرمایند .

آقا شیخ محمد خیابانی - دیشب دیروز بر پرورد دو پیشنهادی که از طرف وزراء شده بود یکی اختیار داده میشود به آقایان وزراء که هر تحویکه صلاح میدانند این مسئله را حل کنند یکی

هم اختیار دادن به کمیسیون که از طرف مجلس منتخب شود که هر طوری که صلاح میدانند مسئله را ختم کنند و در جلسه گذشته قبول نشد و بلا تکلیف ماند و از اشخاصی که با این ترتیب چه اختیار دادن بخورد وزراء و چه کمیسیون مخالف بودند متعدد بودند که از آن جمله یکی بنده بود چون حالا در همان مخالفت خودم باقی هستم می بینم عده که برای تصویب کمیسیون رأی داده بود کافی نبود و شاید حالا کافی شده باشد این است که امشب را چنانچه اظهار شد بنده با کمال صمیمیت میگویم امشب را شب تاریخی میدانم خیلی شب تاریخی است که عقیده خودم را میخواهم بگویم و بفرمانم این است که بنده راضی نیستم باین اختیار و هلاجی هم در نظر داشتیم و بدبختانه موفق نشدیم چون معنی کتنه را هیچ عاقل نیست که از او دلیل یا یک علاجی بخواهد یا اینکه اگر یک علاجی را بگوید و ممکن باشد نباید قبول کرد و بدبختانه مذاکره فاصله بین ما اجازه میدهند که بگویم که امروز ۲۲ روز است مسئله اولتیماتم پیش آمده است یکی دو روز آن مشغول صحبت بودیم تا برسیم بآن ۴۸ ساعت کمیسیون که منتخب شده بود و بعد در مجالس سری صحبت شد بالاخر آمد به مجلس و در مجلس مذاکره شد و قبول نشد یعنی باتفاق و کلا رد کردند و امروز رأی هیئت وزراء در این باب که نماینده دفاع کننده از آن رأی هم آقای وزیر امور خارجه بودند که در واقع اینکار هم راجع بایشان بود دفاع نمیکردند و خیلی هم جدیت داشتند و مایل بودند که اینکار تصویب شود ؛ اینکه واقعا مایل بودند همان پیش آمده ها و فشارها را کمیدند بنده عقیده شان این بود که باید قبول شود یعنی البته هر شخصی وقتی که یک عقیده پیدا کرد منطق تصدیق می کند که هر چه عقیده دارد باید تصدیق بکنند البته یک شخص وطن خواه عالمی تمام آن راههای معتدله را که غیر از قبول ممکن است طی کرده و غیر از قبول فکر دیگری بنظرش نرسیده چون مایوس شده است این است که عقیده اش این شده است که باید قبول بشود و من می بینم و خیال کردم که دیگر این آقای وزیر امور خارجه غیر از اینکه قبول بکنند چیز دیگری بنظرش نرسد این بود که ما هم علاج غیر از قبول میدانستیم از قبیل تبدیل یا چیزهای دیگر که معاوضه بکنیم یا بعضی چیزها ما هم یک دولت آنها هم یک دولت و مملکت ما هم خالی نبود از اشخاصی که این عقیده را پیش ببرند این بود که ما هر طور بود رساندیم که علاج اینکار این بود که این وزراء با اینکه در امورات جاریه مملکتی متحمل اطمینان هستند چون اینکار از آنها پیشرفت نمیکند باید اینها کنار بکشند و یک اشخاص دیگر روی کار بیایند بله اوائل چنانچه صحبت شد مردد بودیم و آن کمیسیون هم تشکیل شده بود ولی هر وقتی آقای وزیر امور خارجه تشریف آوردند اظهار نکردند که غیر از دادن دیگر سلاجی نمیدانیم آن وقت ما قاطع و جازم شدیم که باید وزراء داخل اینکار نشوند چرا؟ برای اینکه آن نظرانی که دیگران دارند می ماند بلا تکلیف که باید در آنها داخل شد و آنها را ببینیم چه اثر میکند حالا چه شد من میخواهم بگویم و موقع نفس نیست مستعراً عرض میکنم که لازم بود در همان وقتیکه اولتیماتم رد شد وزراء استعفا را رسمی بدهند یعنی رسماً از طرف والا حضرت

آقای نایب السلطنه اغطار بشود که وزراء استعفا دادند یا رئیس الوزراء استعفا داد و مجلس کاندیدی خود را معین کند نیدانیم چه بود کاینطور نشد و ماندیدیم به استعفا دادند ولی استعفا رسمی صحیح کامل نشد از کار کناره کشیدن و کار را موقوف گذاشتن شد پس علاجی که در نظر ما بود و رد میکردیم این بود که یک عده اشخاص دیگر میتوانند این امور را بشکل اصح انجام بدهند و نشد در این ۲۲ روز تا حالا که رسید باینجا که در شش ساعت از شب گذشته مجبور هستیم که باین کار یک رای یک طرفی بدهیم برای آن فشار هائیکه از طرف دولت روس داده میشود پس باین نقطه رسیدن تصویر آن اشخاصی نبود که یک علاجی داشتند حالا که کار باینجا رسیده است و گویا اشخاص که داخل بکسیون بودند شاید رای بدهند بآن کمیسیون یا برای اختیار وزراء که هر طور صلاح میدانند عمل کنند و از آنجائیکه ماری وزراء را از اول فهمیده ایم و هیچ نگفته اند که از آن عقیده مان برگشته ایم از این جهت منطق ما اجازه نمیدهد که غیر از آن رأی که داده ایم رای بدهیم و در آن رای باقی هستیم چرا که خودمان مختار هستیم و باید بدانیم این مسئله خیلی خیلی مهم بطور خواهد گذشت این است که ما رد خواهیم کرد یعنی بنده با آن اشخاصی که رفتای بنده هستند رد خواهیم کرد و رای نخواهیم داد و از آنجائیکه من در خارج دیده ام کسانی را که رد کرده اند در آنجا کسی را ندیده ام که تمایل بقبول باشد پس هر کس رأی میدهد متمایل است بقبول شدن و من نمیتوانم این رای را بدهم و چون احترام مجلس لازم است بنده امشب حاضر شده ام برای اینکه ورقه آبی خود را بدهم از برای این مسئله و هر چه پیش آمد بدهد آتهائی است که قبول خواهند کرد .

رئیس - موضوع مذاکره آن قمره اولی تقاضاها است یافته دوم است این را وزراء باید بفرمایند که معلوم شود .

وزیر امور خارجه - موضوع عجاناً تشکیل کمیسیون است با اختیار برای تمام کردن این مسئله **معزز الملک** - چنانچه اینجا کمر گرفته شده است معشله اولی تمام دولت روس که پیش آمد بدولت ایران پیشنهاد شد در باب اولی تمام ممکن بود نظریات مختلفی پیدا شود ولی همه تصدیق خواهند کرد که این مسئله بقدری بزرگ و مشکل است که فقط آتیه میتواند ثابت بکند و نشان بدهد که کدام یک از این نظرها صحیح بوده و کدام غلط بوده کدام موافق منافع خصوصی مملکت بوده و کدام مخالف بوده است چنانچه در اینجا ذکر شد در جلسه گذشته هم ذکر شد اگر چه اینجا هم بنده عرض کردم حالا هم تکرار میکنم که وقتی که یک اولی تمام شد وزراء باید استعفا بدهند این حرف خیلی صحیح است این یکی از اصول مشروطیت است وقتی که یک اختلاف نظری بین هیئت وزراء و مجلس حاصل میشود باید یکی از آن دو تا منحل بشود طبعاً همینطور هم شد و وزراء همین کار را هم کردند و دوباره یادآوری میکنم چنانچه آنروز گفتم که همان کمیسیونی که معین شد برای اینکار همان کمیسیون هم از طرف مجلس مأمور شد که وزراء را بیاورد روی کار پس از این جهت نمیتوان تقصیری بوزراء

وارد آورد خاصه اینکه آنها همین وظیفه پارلمانی خودشان هم صل کردند پس از این جهت هم نمیتوانیم بگوئیم آنها قصور کردند خیر آنها قصور نکردند لکن مجلس شورای ملی هیئتی را معین کرد از برای آوردن آنها و در صورتیکه خود مجلس یک هیئتی مأمور اقدام اینکار میکند خود همین مأموریت معلوم میکند که مجلس شورای ملی باین وزراء اعتماد دارد و الا هیچ معنی و دلیل منطقی نداشت که وزراء بروند و مرتبه بازشمغول کار شوند و باوجود اینکه اینکار شد بعضی آقایان گفتند راه چاره این بود که کابینه دیگری که نظرش غیر از کابینه حالیه باشد متصدی امور شود بنده مجبورم عرض کنم بواسطه اطلاعاتیکه در این باره شانزده روزه حاصل کرده ام و در این امر شرکت داشته ام میتوانم عرض بکنم که از این حیث هم قصوری و مسامحه نشده است و تصور نشود که نمایندگان در این باب هم نخواستند اقدام بکنند در این خصوص هم اقدامات مجدانه با موافقت تمام نمایندگان بدون فرق احزاب و بدون ملاحظه و نظریات حزبی شده است و حتی خواسته شد که چنین کاری متفقاً بکنند حتی اینکه یک قسمت عده از نمایندگان که اعتماد کامل باین کابینه حاضر داشتند حاضر شدند که برای جلب رضایت خاطر یک عده دیگری یک کابینه تشکیل بدهند لکن موفقیت حاصل نشد یعنی در کلیات و در تئوری ممکن بود ولی داخل در عملیات اینکار که شدند دیدند موافقی در پیش است که داخل شدن در آنکار مشکل است پس این مختصریکه عرض کردم یک تاریخچه بود از این چند روزه حالا بیرویه سر خود مطلب مجلس شورای ملی چنانچه وظیفه اش بود آن اولی تمام را رد کرد ولی همین مجلس وظیفه دیگری هم داشت که داخل مذاکره شود و راه چاره پیدا کند باین جهت یک راه مذاکره از گذاشت یعنی گفت وزراء بروند مذاکره بکنند و شاید یک شکن دیگری ترتیب بدهند و نتیجه مذاکرات خودشان را بپجلس بیاورند حالا که خود مجلس شورای ملی این راه را باز گذاشت و این نظر را داشت دولت داخل مذاکره شده حالا امر دائر است بین دو چیز یا این است که چون این مسئله با اطلاع خود مجلس بوده است باز هم جزئیات آن با اطلاع مجلس باشد این قسمت را هم تصدیق میکنند (یعنی بعقیده بنده) که عملی نیست یا خیلی کم عملی است بجهت اینکه باین تنگی وقت یک چنین چیزی را با یک هیئت هشتاد یا هفتاد نفره مذاکره کردن بدیهی است نتیجه بسرعت حاصل نخواهد کرد و یکی از شرایط حسن جریان کار شاید تنگی و سرعت در بعضی اقدامات باشد پس بنده عرض میکنم این شق عملی نیست در این صورت اگر دولت تقاضائی بکند که همان مجلسی که باید مطالب با اطلاع او حل شود کمیسیونی را معین کند از طرف خودش برای اینکه آن عده هفتاد هشتاد نفری نباشد و عده کمتر باشد تا زود تر نتیجه گرفته شود این نکته هم باید گفته شود که وقتی که مجلس یک کمیسیونی منتخب میکند در واقع آن کمیسیون مجلس کوچکی است یعنی کمیسیونی است که محل اعتماد مجلس است و آن هیئتی که طرف اعتماد مجلس است میتواند قائم مقام مجلس باشد و داخل مذاکرات بشود و نتیجه اخذ بکند و کمک فکری با وزراء بکند و پس از حصول نتیجه آن امر را

انجام کند و این مسئله بر پیش مجلس آمد و بلا تکلیف ماند ولی از خود این مسئله که یک عده از نمایندگان تغییر عقیده داده اند و موافق شده اند معلوم میشود و ثابت میکند که این کار کار پس نیست و این را هم عرض کنم که آن عده که حاضر شده اند این رای را بدهند از یک حزب معینی نیستند احزاب مختلفه در این کار شریک هستند بدون فرق احزاب این نکته را هم باید بگویم که در مجلس آن دسته های احزابی نیست و هر یک از نمایندگان برای خودشان و اگر نگردد شده اند و همین جهت در طرف این دو روزه افکار ریخته شده است و در تشکیل این کمیسیون احزاب شرکت خواهند کرد و همان جهت که عرض کردم که وقت قیمت است و باید یک نتیجه گرفته شود و یک خانه باین مسئله داده شود باین جهت بنده هیچ به نیبیم که یک مجلس ۷۰ نفری بکمیسیونی یک مجلس کوچکی تشکیل بدهد که با وزراء داخل مذاکره شده باین کار خانه بدهند و این مجلس کوچک از حیث اعتماد همان مجلس خواهد بود که از حیث شور با هیئت وزراء همراه باشند و این مسئله را خاتمه بدهند و هیچ فرق نمیکند **آقا میرزا احمد قزوینی** - بنده نمی خواستم چیزی عرض کنم ولی فرمایش آقای معزز الملک مرا مجبور کرد که یک چیزی عرض بکنم اما آنکه فرمودند مساعدت شد در تشکیل کابینه دیگر و موفق نشدید بنده این را قبول ندارم یک مسئله مسلم است در همه جای عالم که با بودن یک هیئتی در سر کار آن هم با اقدامات مخصوصه البته یک دسته دیگری روی کار نخواهد آمد ولی در اصل مطلب بنده هم عقیده هستم با آقای خیابانی و کاملاً موافق هستم با ایشان و عرض میکنم که این مملکت مال و کلا نیست مال وزراء هم نیست مال تمام اهالی این مملکت است بعد از آنکه مجلس این را رد کرد و تمام اهالی گوش زد کرد و تمام اهالی تصدیق کردند و امروز که کمیسیونی معین می کنند و اختیار بآنها میدهم معنی این کمیسیون این است که اگر لازم شد قبول نکنند مخالف آن رای که مجلس داده است خواهد بود و البته مانی توانم تصدیق بکنم که یک عده مختصری منافع یک مملکتی را بیشتر از عموم اهالی آن مملکت میدانند .

معزز الملک - فقط یک قسمت نطق بنده راجع است بتشکیل کابینه بنده عرض کردم باز هم عرض میکنم و اگر بخواهند دوباره هم توضیح میدهم که در خصوص تشکیل کابینه دیگر هیچوجه از طرف نمایندگان اشکالی پیش نباید و خود بنده موافقم که اشکالات عملی پیش آمد که موفق نشدید و بنده دیگر اوضاع تر از این نمی توانم چیزی عرض کنم .

حاج سید ابراهیم - بنده می خواهم عرض کنم در آن مسئله که فرمودند ولی عرض میکنم که پس از آنکه تقاضاها را مجلس رد کرد و کلاً دولت تمام طرق و راههایی را که برای اجرای این مقصود باید بیاید طی کردیم و از هر اقدامی که باید بکنیم تقاضا نمودیم راه هائی که ممکن منظور بود برای حل این مسئله در این ۲۲ روز بیبودیم و استعفا میکنم که شرح جلسات سری و خصوصی این مسئله را هم چاپ کنند تا اینکه همه میدانند و امامت ملت هم بفهمند که ما کوتاهی نکردیم روزها و هم چنین شها تا ساعت هفت و هشت مشغول بودیم چه در مجلس و چه در جاهای دیگر و هیچ راهی برای حل این مسئله پیدا

نکردیم حتی اینکه بعضی از کاندیدها و اشخاصی که در نظر داشتند برای وزراء آتیه بیان کردند معلوم شد که آنها هم نظرشان مخالف با این نظر نبود و مساعد بودند بنده عرض میکنم بیش از این نباید این مسئله را لاینحل گذاشت که از این جهت زحمت دیگر پیش آید فرضاً یک عده را اگر ببینیم که در حالت احتضار است آیا این را باید گذارد و بسامعه گذرانید تا بپاید یک دروازی و طبیعی برای او آورد و فکر چاره از برای او کرد البته باید فکر چاره کرد ساکت نشستن که فایده ندارد در این خصوص هم همین طوری که عرض کردم بعد از آنی که راه های متصوره را تعقیب کردیم فکر چاره همان منحصر شد باینکه یا همین وزراء اختیار بدهیم و ختم عمل بآنها رجوع بشود یا اینکه یک کمیسیونی تشکیل شود از طرف مجلس که با وزراء تبادل افکاری نمایند و هر طور صلاح بدانند و ممکن باشد این مسئله را حل میکنند که بیک جانی خاتمه پذیرد اینکه میفرمایند از ایالات و ولایات از هوم منت تفرقات شده است که در همراهی با جان و مال خودشان حاضر قبول دارم و تصدیق میکنم ولی از آن طرف هم تصور بکنم اگر شرح این وقایع را به ملت اعلام بکنید تصدیق خواهند کرد که چاره همین است و خواهند گفت چرا زودتر اینکار را نکردید و چرا بتأخیر انداخته اید که دچار صدمات دیگر بشویم و عرض میکنم اگر ملت این نمایندگان را نمایندگان خودشان میدانند و اینها نماینده آنها هستند باید بدانند که اینها هیچ قصوری در خدمت خودشان نکرده اند و امروز صلاح مملکت را در اعتماد این کمیسیون می دانند که اقدامی بشود و هر اقدامی که بکنند هیچ بنده را متزلزل نمیکند و عرض می کنم خوب بود که این کمیسیون سه روز پیش انتخاب میشد که اموراتش زودتر و بهتر صورت میگرفت آن کمیسیونی هم که پس از ارد از طرف مجلس رفت و وزراء عالیها بر سر کار آورد بعضی از اعضاء آن همین مخالفین بودند مثل آقای آقا شیح محمد خیابانی و آقای سلیمان میرزا و آقای وحید الملک و چند نفر دیگر که مأموریت داشتند رفتن این وزراء را آوردند پس دیگر نباید اشکال کرد و اگر باز بعضی اشکال میفرمایند خواهش میکنم که اگر راه حلی برای این مسئله دارند که سایرین در آن قصور کرده اند و همراهی نکرده اند آنرا بفرمایند و اگر را دیگری برای ملاحظه صلاح مملکت بود تعقیب نشد پس آنرا بفرمایند لکن پس از آنکه معلوم می شد که هیچ راه حل دیگری ندارد پس گمان میکنم که همین کمیسیون خیلی خوب است و صلاح مملکت هم در اینست که این کمیسیون تشکیل بشود و او اینکه از بعضی جهات بعضی نمایندگان موافق نباشند هم نماینده بنده تصور میکنم که صلاح باشد **رئیس** - گویا مذاکرات کافی باشد **اطهار** شد کافی است .

هشترودی - بنده مدتی است اجازه خواسته ام .

رئیس - شاهام بفرمایند دیگر اجازه داده نمیشود برای اینکه بر روز هر چه لازم بود در این خصوص گفته شد .

هشترودی - بنده ساعت را که حالا ملاحظه کردم نصف شب است یعنی دقیقه یاده دقیقه مانده

است تا نصف شب و خود این حاکی است که این مطلب خیلی اهمیت دارد حالا تاریخی بودنش را عرض نمیکند یعنی این مطلب از آن مسائل اساسیه مملکت است و شاید بتوانم عرض بکنم که تقدیر این مملکت در این شب تمام میشود این است که بنده هم چون سابقاً دو سه روز پیش از این در مورد پیشنهادی که در این خصوص هیئت وزراء بپجلس کردند بنده مخالف شدم و یک راهی آن روز عرض کردم و پیشنهادی که داشتم گفتم ولی طرف توجه نشد . شب هم عرایض خود را عرض میکنم بنده عرض میکنم که باید حتماً حرف بنده قبول بشود بجهت اینکه بنده هم یک نفر از این و کلا هستم بلکه یک قدری هم ضعیف تر جتس هم این است که معلوم است دیگر سن بنده هم گذشته است و آرزوی مرگ هم میکنم ای کاش مرده بود و در این موقع این جا نیامدم ولی عرض میکنم این پیشنهاد را که آقای وزیر امور خارجه اینجا آوردند بنده یک راه چاره آن روز عرض کردم که اگر همان روز قبول کرده بودید آن پیشنهاد بنده را شاید چند راه دیگر هم تا حالا پیدا کرده بودند چنانچه عرض بکنم من هم یک کمیسیونی را عقیده دارم ولی زمینه سازند که این اختیارات درستند باشد چون بنده وکیل شده ام که این جا رای بدهم نه این که اختیار خودم را بدم بکمیسونی را که بنده عقیده داشتم و حالا هم عقیده دارم آن همان کمیسیونی است که زمینه ساز باشد صریحاً هم در نطق خود نوشته شده است چون میدانند آقایان که کمیسیون بنده نوشته شده است مذاکرات کنند و مباحثه کنند بفرمایند بپجلس رای کمیسیون هیچوقت قطعی نمیشود تا حالا که بنده اینطور دیده ام از انگلیس و هندوستان هیچ خبر ندارم ولی اینجا اینطور دیده ام بنده عقیده ام این بود که کمیسیون زمینه سازد یعنی چند نفر منتخب شوند و زمینه درست بکنند چندتا راهی را معین کنند شاید در یک راهش هم بنده داخل میشدم و رای میدادم این را نکرده اند تا مشب و حالا امشب مثل این است که بنده را بیاورند پشت بام و بخواهند برت کنند در آنجا ناچار هستم مختار نیستم تا اختیار بدهم اگر ملت عرض من بشود میدانند که این گناه خودش منطقی است حالا شرمی بودن یا نبودنش را عرض نمیکند چون این مقام رسمی است و این مطلب هم تا امشب مانند حالا بنده بدون اختیارم بطور اختیار بدیگر بدهم برای اینکه باین ترتیب من خودم مسلوب الاختیار شده ام و اگر این ضیق ها مرا می اختیار نکرده بود در این دل شب اینجا چه کار میکردم پس معلوم میشود که بنده در کمال اختیار خودم را مجبور میدانم و چون بنده وکیل و نماینده هستم و در اظهار عقیده نباید مجبور باشم این است که آن عقیده خودم را اظهار میکنم که کمیسیون باید زمینه ساز باشد و دو سه ساعت بشینند و زمینه بسازند بنده هم اینجا هستم جانی نیروم بیداز دو سه ساعت با مجلس ملی بشود زمینه را بیاورند من هم هستم بعد از مذاکرات رای خودم را خواهم داد شاید چند نفری هم باشند که بامن معقیده باشند و الا غیر از این اگر باشد مخالف با اختیار دادن به وزراء و نه بکمیسونی که مجلس انتخاب میکند بجهت اینکه اختیار دادن ما ها فرغ بر این

است که ما خودمان اختیاری داشته باشیم والا ذات نایافته از هستی بخش - کی تواند که شود هستی بخش - بنده الان مضطرب بطور اختیار بدیگری بدهم وقتی که دست مرا به بندند بطور ممکن است که اختیار بدیگری بدهم این است که بنده با این ترتیب مخالف و مخالفت خودم را اظهار میکنم و این راهم لازم است عرض کنم که اینجا یک اشاره شد که فرق سیاسی منحل شده است بنده عرض میکنم چنانچه تشکیل فرق در پارلمان شده باید انحالش هم در پارلمان بشود آن وقت رسمی میشود و الا در مجلس مخفی یا در خارج رفتن و استعفا دادن رسمی نیست و فرق همان طور بحال خودشان باقی هستند و بنده ایشان را باقی میدانم مگر اینکه در مجلس رسماً استعفا بدهند و در اصل مطلب هم همان طوری که عرض کردم بآنطور مخالفم و مخالفت خودم را عرض کردم .

وزیر امور خارجه - در اظهارات آقای معزز الملک مطلبی بود که گفتند اثرات خوب باید رای حایه آتیه معین خواهد کرد و حالا معلوم نیست که ما چه جور رای بدهیم که اثرش خوب خواهد شد یا نه بنده عرض میکنم اثرات رد یا قبول از همین حالا معلوم است و تمام منشاء اختلافی که بیندای وزراء و بعضی نمایندگان معترض هست سر همین مسئله است که وزراء و بعضی آقایان تصور میکنند که ورود قشون اجنبی بیای تفت و قلب مملکت یک مضر خیلی خیلی بدی دارد و معلوم است که البته رقم این مضر و معظورات بهتر است پس فایده قبول این مطلب عجاناً وارد نشستن قشون اجنبی است در پایتخت مملکت که مسلماً پس از ورود یک نتایج بد دیگری بر آن متصور خواهد بود که قبل از این که وارد شود آن نتایج را نمیتوانم عرض بکنم و امیدوارم با همراهی نمایندگان محترم از آن نتایج این باشیم اولاً خواستم این نکته را خدمت آقایان عرض کنم و بعد در سرب یک مسئله که بر روزهم اینجا عرض کردم که اگر واقعاً یک شبهه در خاطر آقایان هست رفع شوند میگویند کابینه که آنروز لایحه اش رد شد استعفا نداد این مسئله یک شبهه غریبی است و یک مسأله ای است که بنده نمیدانم بطور در رفع او توضیحات بدهم بعد از اینکه کابینه وزراء در دفعه اول آمدند در مجلس و پیشنهاد کردند که بایستی اولی تمام قبول شود و مجلس رد کرد و وزراء استعفا دادند و همانطور که آقای معزز الملک گفتند کمیسیونی که بعضی اشخاص هم که حالا رد میکنند و اظهار عدم اعتماد بوزراء میکنند در آن کمیسیون بودند و اشخاص هم که خارج از مجلس بودند در آن کمیسیون بودند و بدون اختلاف مخصوصاً عرض میکنم با خیلی خیلی بیالنه و اسرار و الحاح آن کمیسیون بالاتفاق وزراء را حاضر کردند که در کارهای خودشان حاضر شوند و مداومت بدهند و مذاکره بکنند که بلکه کار را بیک جانی منتهی بکنند و نگذارند این رشته بکلی گسیخته شود و وزراء هم رفتند و یک مذاکره ای کردند و اقداماتی نمودند که اگر بنده بخواهم آن ها را شرح بدهم خیلی مفصل و اسباب زحمت و تصدیق خواهد شد ولیکن اوراق و نوشته ها و دوسه ها همه حاضر است و ممکن است یک وقتی حاضر کنیم

نمایندگان محترم ملاحظه بکنید و بدانید وزارت راهیج کدام از کار خودشان کوتاهی نکرده اند مخصوصاً وزارت امور خارجه که خیلی اقدامات کرده است اما آمدم بر مسئله پرروزه که وزراء آمدند و دو سه پیشنهاد کردند به مجلس شورای ملی یکی اینکه اختیارات تمامه بوزراء داده شود یکی اینکه يك كميوني معين شود و اختیاراتی بآن كميوني داده شود یکی اینکه این كابينه وزراء گنار بروند كه مسئله اول و دوم كه دادن اختیارات تام بوزراء و كميوني بود بلا تكليف مانده مسئله ديگر كه تشكيل يك كابينه ديگر باشد بنده همان روز اینجا عرض كردم در صورتیکه آن دو مسئله ردهد میباید يك كابينه ديگر را تشكيل داد و این هیئت استعفا بدهند ما از اینجا رفتیم بخيال این كه استعفا بدهیم و خیلی امیدوار بودیم كه شاید انشاءالله كابينه ديگری تشكيل بشود كه واقفان بتوانند نقطه نظر بعضی از آقایان را پیش ببرند و يك مصلحتی بهتر از آنچه این كابينه میتواند برای مملكت تهیه كند ولی چونكه لابد يك مسؤولیتی وجدانی هم داشتیم و نایستی كار مملكت را هم بلباره موق نگذاریم كه ديگر هیچ طور اصلاح نشود سعی كردیم و مطالبه كردیم كه آیا يك كابينه ديگری تشكيل می شود یا نه پس از اینکه در این امر مطالبه كردیم و درست در این كار تحقیق نمودیم و دیدیم كه واقفان خیلی خیلی مشکل است و تقریباً مثل آن توبیخی است كه از آن پرسیدند كه چرا توب نینداختی گفت بدوازده دلیل دلیل اولش این است كه بارو ط نداشتیم گفتند دلایل ديگر را لازم نیست اقامه كنى دیدیم كار مملكت با این رسیده كه خیلی نزدیک است قشون اجانب بیك تخت مملكت وارد شود آنوقت يك وزرائی نباشد و شاید والا حضرت آقای نایب السلطنه هم كه وضع را اینطور ببینند (و-ابقاً هم گاهی مذاكرات از استعفا می فرمودند) ایشانهم استعفا فرمایند بعضی نمایندگان مجلس هم استعفا بکنند و تربیت مملكت طوری بشود كه نه نایب السلطنه و نه وزیر و نه مجلس بماند در اینصورت معلوم است كسی نبود كه جواب اولتیماتوم را بدهد قشون روس وارد می شود در تهران در صورتی كه نه مقنن بوده و نه جری و يك مخاطبی نبود كه طرف مذاكره واقع بشود و معلوم است كه چه حالتی داشت حالا در صورتیکه يك مخاطبی هست چه حالتی دادیم رای بوقتی كه هیچ مخاطبی هم نباشد در ضمن مذاكرات آقایان خیابانی گفته شده كه وزراء گفتند كه استعفا میکنیم و نكردند ولی كار را موق گذاشتند اینطور نیست باز می گویم كه وزراء استعفا دادند ولیكن در همان حین استعفا هم كار را موق نگذاشتند و قبل از اینکه آنها را دو مرتبه تار واداشتند آنها مشغول حكار بودند یا اینکه خودشان را وزیر نمی دانستند باز هم با كمال جدیت برای رفع همین معظورات كار میکردند يك مطالب ديگر اظهار كردند گفتند كه اگر وزراء استعفا میکردند شاید اشخاص ديگری بودند می آمدند و راههای ديگری بنظرشان می آمد و كارها را اصلاح میکردند بنده عرض میکنم اگر آن اشخاص خیلی خیلی وطن پرست بودند و يك راههای بهتری در نظرشان بود چه ضرر داشت كه می آمدند به شخص بنده كه وزیر خارجه بودم با كمال بی غرضی آن مطلب را اظهار میکردند و بنده هم شاید اقدام میکردم اگر مؤثر بود كه مقصود آنها

هم حاصل میشد و اگر مؤثر نبود آنها هم مثل بنده پس بهتر این بود كه جلسه یا بوزراء میگفتند كه يك چنین راهی هست برای اصلاح كه شما متوجه نشده اید و ما بشما میگوئیم شاید بنقصود برسید گمان میکنم كه چون نامند و نگفتند خیلی تقصیر بود و حالا هم اگر آقای خیابانی همان راههایی كه بنظرشان میرسد بگویند و با آهائنی كه می گویند راههایی بنظرشان میرسد بگویند و آنچه لازمه اقدام است بكنیم و شاید مطالبی را كه آنها میگویند راههایی كه بنظرشان میرسد اگر بگویند ما بیوده باشیم حالا ببینیم رسیده ایم یا نرسیده ایم بماند اما اینکه گفتند وزراء كار را موق گذاردند و كار نكرده اند بنده عرض میکنم كه اینطور نیست برعكس است از ابتدا روسها اظهارشان این بود كه در صورتی هم كه اولتیماتوم قبول بشود فقط نتیجه قبول این بود كه قشون از قزوین بسم طهران تجاوز نكند و هیچ نمیگفتند و نمیتوانستیم این مسئله را از آنها بپردن یا اوریم كه در صورتیکه قبول شود قشون از قزوین معاودت كند و يك مسئله ديگر هم يك توهم و يك توحش باقی بود كه تقاضا های ديگری هم بشود نه اینکه و هم حرف بود بعضی مآخذها داشت كه جای این بود كه این توهم برود از اقداماتی كه شده است در این مدت آنقدر نتیجه حاصل شده است كه اگر قبول شود قشون از خاك ایران خارج شود یعنی قشونی كه برای اینكار آورده اند مراجعت خواهند كرد و اطمینان حاصل شده است كه تقاضاهای ديگری هم نخواهد بود كه از برای آنها هم يك اولتیماتومی بدهند و از برای آنها هم زحمتی داشته باشیم بنده نمیگویم كه يك نتیجه بزرگی رسیده ایم و يك موفقیت فوق العاده تحصیل کرده ایم ولی همینقدر هم كه نتیجه حاصل شده است تا يك اندازه قابل توجه است آقای آقا میرزا احمد گفتند مملكت مال وزراء و وكلا نیست نباید واضی بشوند كه مملكت را در خطر بیندازند بنده عرض میکنم ب همان دلیلی كه مملكت مال آنها نیست نباید در يك همچو موقی مملكت را در خطر بیندازند باید فهمید كه امروز در تأخیر كردن انتخاب كميونيون از مضایقه كردن اختیار دادن يك وزرائی از تعطیل در قبول عضويت كميونيون مملكت در خطر میافتد یا از مقيم كردن در يك چنین موقی آیا از ساكت نشستن وضدیت كردن و كار را موق گذاشتن كار اصلاح میشود مثل اینکه حالا هم همینطور نشسته و فرصت خیلی كم و وقت خیلی تنگ شده است در باب كميونيون معروف زمینه سازی هم كه آقای هشترودى آن شب فرمودند و امشب هم باز تكرار فرمودند آنوقت هم بنده عرض كردم كه كميونيون زمینه سازی همیش این است كه وقت را تلف میکنند مدتی آن كميونيون مذاكره میکند باز همان تذكرات در مجلس در تحت مذاكرات در میاید و بالاخره بوقتی كه خیلی هزیر و گرانها است تلف میشود پس بهتر این است كه اختیاراتی بكميونيون داده شود و انگهی اینکه نمایندگان محترم رای ندادند بكميونيون زمینه ساز این تقصیر وزراء نیست اگر رای میدادند و آن كميونيون تشكيل میشد نتیجه آراه خودش را می آورد مجلسی و ديگر در باب چیز های ديگر عرضی ندارم همینقدر عرض میکنم تعجیل فرمایند در انتخاب این كميونيون و این كميونيون هم بایستی در يك جلسه رای خودشان را بدهند

و كار را تمام كنند برای اینکه هیچ موق نماند قشون روس بنا شده است فردا از قزوین حرکت بكنند یعنی يك هفته بلکه هشت روز قبل بنا بوده است حرکت كند و بواسطه اقدامات جدی كه در این چند روزه شده است تأخیر افتاده است و بنا بود فردا كه ۲۱ دسامبر است حرکت كند ولی باز يك اقداماتی شده است كه شاید يك ساعاتی بتأخیر یفتد پس باید خیلی خیلی تعجیل فرمایند كه شاید زودتر كميونيون را امشب انتخاب فرمایند و آن كميونيون هم در يك نشست و برخواست كار را تمام كند و نباید طول بکشد و بیشتر از این بتأخیر یفتد رئیس - گویا مذاكرات كافی باشد .

مهرز الملك - سوره نفاهی شده است اجازه بفرمایند جواب آقای هشترودى را بنده بدهم رئیس - بله گویا متعهدشان این نبود حرف جنابانی را تكذیب نكردند تصور كردند حرف ایشان را تكذیب كردند نایستی به ایشان دادند یعنی نسبت عدم صحت اظهار مقسودشان این نبود مقسودشان این بود كه وقتی كه جای ديگر استعفا داده اند باید اینجا استعفا بدهند.

مهرز الملك - بله مقصود این بود كه این مطلب واقع شده است . رئیس - در موضوع كميونيون تقاضای رای مخفی شده است بایستی رای مخفی بگیریم آقایانیکه همچو كميونيون را كچین اختیاراتی داشته باشد كه با وزراء این مسئله را تصفیه بكنند تصویب میکنند مهره سفید خواهند داد آقایانیکه تصویب نمیکنند مهره سیاه خواهند داد (شروع باخذرای گردید و آقای حاج میرزا رضاخان برقرار شد احصانود مهره سفید ملاحت قبول ۲۹ مهره سیاه ملاحت ۱۹۵)

رئیس - با ككریت سی و نه رای از ۶۰ نفر نمایندگان حاضر تصویب شد حالا عده اعضاء آن كميونيون را هیئت وزراء چطور پیشنهاد میکنند . **وزیر امور خارجه** - از حیث عدمی فرمایند . **رئیس** - بله هیئت وزراء چه عقیده دارند . **وزیر امور خارجه** - شش هفت نفر كافی است . رئیس - در این باب پیشنهادی هم است خوانده میشود (پیشنهاد آقای دكتر سید الاطباء بسیار ذیل خوانده شد) این بنده پیشنهاد میکنم كه عده اعضاء كميونيون پنج نفر و حق داشته باشند كه از خارج هم بخود منضم نمایند .

رئیس - اول رای میگیریم یا اینکه از خارج ضمیمه بشود . آقایانیکه تصویب میکنند كه كميونيون حق داشته باشند كه چند نفر را از خارج بخود ضمیمه كند قیام نمایند (عده قلبی قیام نمودند) . رئیس - تصویب نشد پیشنهاد شده است كه اعضاء كميونيون ۶ نفر باشد ولی آقای وزیر امور خارجه من هم پنج نفر را قبول دارم . **رئیس** - پس همان ۶ نفر رای می گیریم آقایانیکه ۶ نفر را تصویب میکنند قیام نمایند اكثر قیام نمودند) .

رئیس - با ككریت تصویب شد می خواهد كميونيون را اعلامین بكنیم میخواهید بعد از تنفی (روز ر امور خارجه با جمعی اظهار داشتند كه حالا همین كند) . **رئیس** - دقتیقه تنفی داده میشود بعد انتخاب میکنند . (در این موقه كه شش ساعت و نیم از شب گذشته بود رئیس حرکت كردند و مجلس ختم شد)